

ODGOVORNOST INTERNIH REVIZORA U UPRAVLJANJU RIZICIMA OD PREVARA

UVOD

Rizik od prevare jedan je od najznačajnijih rizika sa kojima se savremene organizacije suočavaju. Kada prevara izađe na površinu, bilo da je učinjena od strane zaposlenih pojedinaca, dosluhom više zaposlenih, ili spoljnih trećih strana, pogođena organizacija kao žrtva može da pretrpi ne samo značajne finansijske gubitke već i ozbiljnu ugroženost reputacije. U mnogim slučajevima nastanak prevare u javnoj kompaniji ubrzano vodi ka naglom padu cena akcija i kapitalizacije tržišta, i može predstavljati rani indikator finansijskih teškoća. Prevarena i finansijska teškoća izgleda da su međusobno povezane kao „pile i jaje“: prevarena može da dovede do finansijskih teškoća, a finansijske teškoće često dovode do prevarena. U nastalim ozbiljnim ekonomskim posledicama od prevare, viši menadžment i upravni odbori sve više stavljaju akcenat na programe i kontrole protiv prevarena koji se bave ključnim uzrocima poslovanja, usaglašenosti sa zakonima i propisima, i položajem na tržištu. Ovo novo globalno fokusiranje na korporativno upravljanje potiče od shvatanja da bi lažno finansijsko izveštavanje moglo lako da dovede organizaciju do neuspeha.

Uprava organizacije i funkcija interne revizije imaju različite uloge u odnosu na upravljanje rizikom od prevare. U redovnom obavljanju svog posla, funkcija interne revizije treba da omogući nezavisnu procenu, ispitivanja i ocenu aktivnosti organizacije u svojstvu pružanja usluge organizaciji. Cilj interne revizije pri upravljanju rizikom od prevare je da pomogne članovima organizacije da efikasno ispune svoje odgovornosti snabdevajući ih analizama, procenama, preporukama, savetima i informacijama koje se tiču aktivnosti koje se revidiraju.

REZIME

Ključne reči: Rizik od prevare, program za upravljanje rizikom od prevare, dužna profesionalna pažnja internog revizora.

Kada se desi prevarena u organizaciji, mnogi se pitaju – Gde je bila interna revizija? Cilj ovog istraživanja je da utvrdi kakve su odgovornosti interne revizije u upravljanju rizicima od prevarena i kojim propisima su one definisane. Standardi interne revizije i Etički kodeks internih revizora utvrđuju odgovornost internih revizora za upravljanje rizicima od prevarena, a Povelja interne revizije daje internim revizorima odgovarajuća ovlašćenja. Funkcija interne revizije ima važnu ulogu u ukupnom praćenju programa za upravljanje rizikom od prevarena, jer odboru i menadžmentu pruža uveravanje da su postojeće kontrole za upravljanje rizikom od prevarena adekvatno planirane i da su efikasne.

Ovaj rad pokazuje neophodnost jasnog utvrđivanja odgovornosti internih revizora za upravljanje rizikom od prevara u javnim organizacijama, uz razgraničenje odgovornosti koje imaju drugi faktori u organizaciji. Istraživačko pitanje odnosi se na identifikovanje formi i okvira kojima je regulisana odgovornost internih revizora za upravljanje rizikom od prevara. Prikazani primeri iz sudske prakse doprineli su jasnom postavljanju granica revizorske odgovornosti.

RAZLIČITE DEFINICIJE PREVARE

Postoje mnoge definicije prevare koje predstavljaju gledišta (mišljenja) internih i nezavisnih spoljnih revizora. Organizacije koje predstavljaju revizore i istraživače prevara su pokušale da definišu prevaru i da opišu uloge i odgovornosti članova svojih konstituenata. U 2008. godini IIA, AICPA (the American Institute of Certified Public Accountants) i ACFE (the Association of Certified Fraud Examiners) su sarađivali na izradi smernica pod imenom Upravljanje poslovnim rizikom od prevara: Praktični priručnik (Priručnik o prevarama) – (Managing the Business Risk of Fraud: A Practical Guide [the Fraud Guide]). U ovim smernicama je opisano pet ključnih principa procesa upravljanja rizikom od prevara i preporučuju se načini na koje odbori direktora, viši menadžment i interni revizori mogu da se bore protiv korporativnih prevara. Ovaj izveštaj sadrži sledeću definiciju: „Prevare je svaka namerna radnja ili propust planiran da se obmanu (prevare) drugi, što ima za rezultat da žrtva pretpri gubitak i/ili vinovnik prevare stekne dobit“ (8, 6).

Svaka organizacija ima svoje sopstvene definicije koje odražavaju njene specifične perspektive odnosno gledišta i mišljenja o prevari. Definicija Instituta internih revizora (IIA) glasi: „Prema Institutu internih revizora, prevare je svaka nedozvoljena radnja koju karakteriše prevare, prikrivanje ili narušavanje poverenja. Prevare čine lica i organizacije da bi došli do novca, imovine ili usluga; da bi izbegli plaćanje ili gubitak usluga; ili da obezbede ličnu ili poslovnu korist.“ (15, 6).

Definicija Američkog instituta ovlašćenih javnih računovođa (AICPA) glasi: „Prevare je namerna radnja koja ima za rezultat lažne iskaze od materijalnog značaja u finansijskim izveštajima koji su predmet revizije. To su dve vrste lažnih tvrdnji koje su rezultat lažnog finansijskog izveštavanja i pronevere (protivpravnog prisvajanja) sredstava“ (7, 3).

Definicija Udruženja sertifikovanih ispitivača prevara (ACFE) glasi: „Korišćenje profesije (posla, radnog mesta) za lično bogaćenje preko namerne (promišljene) zloupotrebe ili pogrešnog korišćenja resursa ili sredstava organizacije u kojoj radi“ (1, 6).

Specifična perspektiva organizacije određuje njen pristup definiciji prevare

glasi: „Prema Institutu internih revizora, prevare je svaka nedozvoljena radnja koju karakteriše prevare, prikrivanje ili narušavanje poverenja. Prevare čine lica i organizacije da bi došli do novca, imovine ili usluga; da bi izbegli plaćanje ili gubitak usluga; ili da obezbede ličnu ili poslovnu korist.“ (15, 6).

Definicija IIA je verovatno najšira. Ova definicija je u skladu sa širokom ulogom funkcije interne revizije u organizaciji. Definicija IIA dalje citira vrste vinovnika prevara i potencijalne prednosti koje takvi pojedinci mogu da iskoriste. Očigledno je koliko široko IIA gleda na ulogu funkcije interne revizije u organizaciji. Institut internih revizora je još 1985. godine prevaru definisao kao niz nepravilnosti i nezakonitih postupaka koje karakteriše namerno obmanjivanje. Mogu se počinuti u korist ili na štetu organizacije i od strane lica izvan i iz organizacije (12).

Lažno finansijsko izveštavanje obuhvata namerna lažna prikazivanja ili izostavljanja iznosa ili obelodanjivanja u finansijskim izveštajima koja su planirana da bi prevarila korisnike finansijskih izveštaja. Priroda ovih lažnih prikazivanja ili izostavljanja predstavlja propust da ti finansijski izveštaji budu prikazani, u svakom pogledu, u skladu sa GAAP (Generally Accepted Accounting Principles). Lažno finansijsko izveštavanje se može postići:

- Manipulisanjem, falsifikovanjem ili menjanjem računovodstvenih evidencija ili potkrepljujućih dokumenata na osnovu kojih se sastavljaju finansijski izveštaji.
- Pogrešnim prikazivanjem ili namernim izostavljanjem događaja, transakcija ili drugih značajnih informacija iz finansijskih izveštaja.
- Namernom pogrešnom primenom računovodstvenih principa koji se odnose na iznose, klasifikaciju, način prikazivanja ili obelodanjivanje.

Lažne tvrdnje (izjave) koje su rezultat pronevere sredstava (ponekad se nazivaju sitnim krađama, utajama (otuđivanjem sredstava) ili otpisima) obuhvataju krađu sredstava organizacije, gde efekat krađe prouzrokuje da finansijski izveštaji ne budu prikazani, u svim materijalnim aspektima, u skladu sa GAAP. Pronevera sredstava se može vršiti na više načina, uključujući utaju prihoda, krađu sredstava, ili prouzrokovanje da entitet plati robu ili usluge koje nije primio. Pronevera sredstava može biti praćena lažnim ili pogrešnim evidencijama ili dokumentima, ili sakrivanjem (zabašurivanjem) dokaza, a moguće i izbegavanjem internih kontrola. Često može biti uključeno „šurovanje“ sa drugim zaposlenima ili trećim stranama.

Pronevera sredstava praćena je lažnim ili pogrešnim evidencijama i dokumentima

Svaka od ovih definicija prevare podržava ono na šta se fokusira profesionalna organizacija koja je kreirala ovu definiciju. Međutim, pošto su ove organizacije radile zajedno da bi objavile Smernice koje se odnose na prevare, definicija koja se koristi u ovim smernicama, posebno „da je prevara namerna radnja ili propust planiran da prevari druge, što ima za rezultat da žrtva pretrpi gubitak i/ili da vinovnik stekne korist“, poslužiće za dalje tretiranje prevara. To je jednostavna, ali ipak sveobuhvatna i temeljna, definicija koja obezbeđuje osnovu za principe i druge smernice sadržane u Smernicama koje se odnose na prevare.

ELEMENTI PREVARE

Prevara može imati mnogo oblika. Ona može da bude posledica namerne lažne tvrdnje – sugestije da je nešto tačno onda kada to nije od strane nekoga ko zna da nije tako. Ona može da bude lažna tvrdnja zbog nemara – potvrda da je činjenica nešto što nije istina od strane nekoga ko nema opravdan osnov da veruje da je to tačno. Ona uključuje prikrivanje – nesaopštavanje činjenice od strane nekoga ko je obavezan da to otkrije. Ona takođe uključuje lažna obećanja – obećanje dato bez namere da se ispuni.

Pravni elementi prevare su:

- Lažne tvrdnje o materijalnoj činjenici ili, u nekim slučajevima, mišljenje.
- Davanje izjave uz znanje da je lažna ili bez dovoljno znanja o temi da bi se tvrdnja potkrepila (svesno obmanjivanje).
- Postupci lica nakon davanja takve izjave/tvrdnje;
- Na njegovu ili njenu štetu. (4, 728)

Elementi tzv. krivičnog dela službenika su donekle različiti od prethodno navedenog. Oni se opisuju kao namera da se počinji nedozvoljena radnja ili da se ostvari svrha koja nije u skladu sa zakonom ili javnom politikom.

- Prikrivanje svrhe kroz lažne izjave kako bi se ostvario cilj.
- Oslanjanje počinioca na neznanje ili nemar žrtve.
- Dobrovoljan postupak žrtve kako bi pomogla počiniocu, kao posledica obmane.
- Prikrivanje krivičnog dela (15).

Okruženje

Okruženje u kojem se nalazi organizacija generalno razvija i održava viša uprava i odbor direktora. Da bi se odvratilo od prevare, okruženje bi trebalo da bude rigorozno. Rukovodstvo treba jasno da navede u pisanim politikama svoju posvećenost poštenom poslovanju, svoj stav o sprečavanju sukoba interesa, zahtev da se zapošljavaju samo pošteni lica, insistiranje na snažnim internim kontrolama koje se zasnivaju na dobrim politikama i da je odlučno da krivično goni krivce.

Politika organizacije je važan prvi korak u demonstraciji rešenosti subjekta da odbije prevaru u svim njenim oblicima. Politika treba da bude pažljivo osmišljena sa inputima od strane pravnog tima organizacije. Kod utvrđivanja politike prevare, treba uzeti u obzir sledeće elemente:

Pokazivanje rešenosti da se otkriju prevare u bilo kom obliku prvi je korak u sprečavanju nastanka prevare

- Zabranjene su sve nezakonite aktivnosti, uključujući prevaru u korist organizacije.
- Odgovornost za vođenje istrage će biti jasno definisana. Ovo se obično poverava timu za bezbednost ili internoj reviziji, ili i jednima i drugima.

- Od svakog zaposlenog koji sumnja na nedozvoljene radnje zahteva se da odmah obavesti nadređeno lice ili one koji su odgovorni za istragu u takvim slučajevima.
- Svaka sumnja na nedozvoljenu radnju će biti u potpunosti ispitana.
- Sva osumnjičena lica i počinioci će biti tretirani na isti način, nezavisno od funkcije na kojoj su ili dužine radnog staža.
- Rukovodioci su u obavezi da znaju gde postoji izloženost nedozvoljenim radnjama i odgovorni su za uspostavljanje kontrola i procedura odvracanja i detektovanja nedozvoljenih radnji na koje se sumnja.
- Od rukovodilaca se zahteva da u potpunosti sarađuju sa policijom i regulatornim telima, uključujući prijavljivanje policiji i pružanje podrške u sudskom postupku.
- Prikriivanje ili odmazda prema svedocima su striktno zabranjeni.
- Svaka istraga u vezi sa nedozvoljenim postupcima prijavljuje se revizorskom odboru i odboru direktora.
- Svaka nedozvoljena radnja se prijavljuje organizaciji za izdavanje garancija i podnose se prijave.
- Uspostavlja se zvaničan program sprečavanja konflikta interesa koji zahteva godišnje izjave celokupnog relevantnog osoblja, uključujući članove odbora, a da ne budu uključeni u stvarne ili percipirane sukobe interesa (16, 23).

Za upoznavanje sa ključnim faktorima koji moraju postojati da bi se desila prevara koristi se trougao prevare. Uz povoljnu atmosferu, tri uslova kombinuju ono što navodi ljude na nedozvoljene radnje:

- **Situacioni pritisak na zaposlene:** Zaposleni mogu biti u dugovima, ili se na njih može vršiti pritisak (spolja i interno) da poboljšaju svoje finansijsko stanje. Takođe, zaposleni u organizacijama koje se suočavaju sa gubicima u prodaji, oštrom konkurencijom, rigoroznim rokovima ili specifikacijama, strogim propisima ili padom profita mogu da pribegnu nezakonitim ili neetičnim radnjama kako bi poboljšali situaciju.
- **Nekontrolisani pristup imovini** uz indiferentno ponašanje rukovodstva: Jedan od najboljih načina odvracanja zaposlenih i rukovodstva od prevare je izvesnost da će biti otkriveni i kažnjeni. Stroge kontrole i rigorozan nadzor povećavaju ovu izvesnost.
- **Lične osobine koje umanjuju integritet osobe:** Neki ljudi pokazuju tendenciju skretanja sa „pravog puta“. Kada ostali vide da na tom putu nema prepreka i oni postaju skloni tome.

Ovi faktori koji dovode do prevare se nazivaju trougao prevare kojeg čini: pritisak, prilika i racionalizacija (17, 39-49). Po-

red ovoga modela sa tri elementa postoji i modifikovani model prevare sa četvrtim elementom, a to je Sposobnost, a sam model se zove „Diamond model“ (18, 7-19).

UPRAVLJANJE RIZICIMA OD PREVARA

Upravljanje rizicima od prevara predstavlja integralnu komponentu korporativnog upravljanja i internog kontrolnog okruženja. Korporativno upravljanje obuhvata način na koji odbor direktora i menadžment ispunjavaju svoje odgovarajuće obaveze za postizanje ciljeva organizacije, uključujući njihove fiducijarne odgovornosti, odgovornosti za izveštavanje i zakonske odgovornosti prema učesnicima. Interno kontrolno okruženje kreira disciplinu kojom se podržava ocenjivanje rizika za postizanje ciljeva organizacije. Primena COSO principa može povećati verovatnoću da će prevare biti sprečene ili otkrivene pravovremeno i da će se stvoriti snažan efekat odvracanja od činjenja prevara (8). Pet osnovnih principa upravljanja rizicima od prevara se organizacijama preporučuje da ih primenjuju.

Princip 1: Organizacija utvrđuje i informiše o Programu upravljanja rizicima od prevara koji odražava očekivanja odbora direktora i višeg menadžmenta i njihovu posvećenost visokom integritetu i etičkim vrednostima u pogledu upravljanja rizicima od prevara.

Princip 2: Organizacija obavlja sveobuhvatna ocenjivanja rizika od prevara da bi utvrdila specifične planove i rizike, ocenila njihovu verovatnoću i značaj, ocenila postojeće aktivnosti kontrole prevara, i primenila mere za ublažavanje rezidualnih rizika od prevara.

Princip 3: Organizacija vrši selekciju, razvija i raspoređuje aktivnosti za kontrolu sprečavanja i otkrivanja prevara da bi ublažila rizike od nastajanja prevara, ili rizike da ne budu otkrivene pravovremeno.

Princip 4: Organizacija utvrđuje proces komuniciranja da bi obezbedila informacije o potencijalnim prevarama, i primenjuje koordinisani pristup istraživačkim i korektivnim merama za tretiranje prevara na odgovarajući način i pravovremeno.

Princip 5: Organizacija vrši selekciju, razvija i obavlja stalna ocenjivanja da bi se uverila da li je svaki od ovih pet principa upravljanja rizicima od prevara prisutan i da li funkcioniše, kao i da li se o rizicima od prevara pravovremeno izveštavaju lica koja su odgovorna za preduzimanje korektivnih mera, uključujući viši menadžment i odbor direktora (9, 10-44).

Odvraćanje od prevare postiže se eliminacijom činioca koji podstiču na prevaru

Upravni odbori, viši menadžment, osoblje na svim nivoima i interni revizori mogu da spreče prevare u svojim organizacijama. Odvracanje od prevara pred-

stavlja proces eliminisanja faktora koji mogu da prouzrokuju da se dogodi prevara. Ovo se postiže onda kada organizacija primenjuje proces upravljanja rizikom od prevara kojim se:

- utvrđuje vizuelni i rigorozan proces upravljanja prevarama;
- stvara transparentan i zdrav ambijent protiv prevara;
- primenjuje temeljno periodično ocenjivanje rizika od prevara;
- planiraju, primenjuju i održavaju kontrolni procesi i procedure/postupci za sprečavanje i otkrivanja prevara;
- preduzimaju brze akcije i aktivnosti kao odgovor na sumnje o prevarama, uključujući, gde je to odgovarajuće, mere protiv onih koji su uključeni u prestupe.

Ovim sveobuhvatnim pristupom se potvrđuje i naglašava osnovna razlika između slabosti u internoj kontroli koje imaju za rezultat greške i slabosti koje imaju za rezultat prevaru. Osnovna razlika je u nameri. Organizacija koja jednostavno dodaje ocenjivanje rizika od prevara ocenjivanju postojeće interne kontrole ne može temeljno da ispita i utvrdi mogućnosti za namerne radnje sa ciljem:

- da se lažno prikažu finansijske informacije;
- da se lažno prikažu nefinansijske informacije;
- da se zloupotrebe sredstva;
- da se izvrše nedozvoljene radnje ili korupcija.

Primenjivanje specifičnijeg i fokusiranijeg ocenjivanja rizika od prevara kao posebnog procesa upravljanja rizicima od prevara obezbeđuje veće uveravanje da je fokus ocenjivanja na namernim radnjama.

Osnovna razlika između prevare i greške je u nameri

ULOGE I ODGOVORNOSTI ZA UPRAVLJANJE RIZICIMA OD PREVARA

Odbor direktora, menadžment na vrhu i osoblje na svim nivoima organizacije, imaju odgovornost da upravljaju rizicima od prevara.

Odbor direktora i odbor za reviziju. Odbor koji je posvećen i dobro obavlja svoje poslove diskutuje sa višim menadžmentom o stanju Programa za upravljanje rizicima od prevara u entitetu i obezbeđuje potreban nadzor. Viši menadžment ima ukupnu odgovornost za planiranje i primenu Programa za upravljanje rizicima od prevara i za uspostavljanje atmosfere na vrhu kojom se stvara ambijent u celoj organizaciji. Odbor utvrđuje politike i procedure kojima se objašnjava kako odbor obezbeđuje nadzor, uključujući definisanje očekivanja u vezi sa integritetom i etičkim vrednostima, transparentnošću i odgovornošću za primenu i funkcionisanje Programa za upravljanje rizicima od prevara.

Viši menadžment. Slično odboru direktora, i menadžment ima značajnu ulogu u uspostavljanju atmosfere u organizaciji. Menadžment deluje kao instrument oblikovanja percepcija kulture i odnosa prema sprečavanju prevara. Pored toga, menadžment je odgovoran za primenu celokupnog programa za upravljanje rizikom od prevara. To uključuje usmeravanje i nadzor nad sistemom internih kontrola koji mora biti planiran i da funkcioniše na takav način da sprečava slučajeve prevare ili pravovremeno otkrije prevare.

Viši menadžment ocenjuje Program za upravljanje rizicima od prevara u entitetu i fokusira se na to na koji način organizacija primenjuje pet principa kao podršku Programu za upravljanje rizicima od prevare. Dalje, oni ocenjuju rizike od prevara u entitetu u skladu sa principom 8 COSO Okvira iz 2013. godine.

Funkcija interne revizije. Funkcija interne revizije ima važnu ulogu u ukupnom praćenju programa za upravljanje rizikom od prevara. To je pre svega očigledno iz nezavisnog uveravanja koje funkcija interne revizije obezbeđuje bordu i menadžmentu da su postojeće kontrole za upravljanje rizikom od prevara adekvatno planirane i da su efikasne.

Za kontinuirano uveravanje u kontrole nad rizikom od prevare nadležna je interna revizija

Interni revizori mogu da obezbede uvid višem menadžmentu u sprečavanje i otkrivanje prevara i nedozvoljenih radnji na izvestan broj načina. Neke od mogućnosti da se obezbedi funkciji interne revizije uvid u rizike od prevara i nedozvoljenih radnji su sledeće:

- Pomoć organizaciji u razvoju sveobuhvatnog ocenjivanja rizika.
- Razvijanje procesa za rano otkrivanje prevare.
- Razvijanje alata za analizu podataka koji se mogu koristiti za otkrivanje prevara u početnim fazama.
- Pomoć oko razvoja procedura za hitne linije.
- Obezbeđivanje obuke za razvijanje svesti o prevarama u organizaciji.
- Odlučno postupanje kada su u pitanju značajni slučajevi prevara.
- Pomoć u postmortem analizi kada se prevara dogodi.
- Informisanje menadžmenta o potencijalnim nedozvoljenim radnjama koje su rizične za organizaciju.

Nezavisni revizori. Potvrđeno je da nezavisni spoljni revizor ima izvesne odgovornosti u vezi sa otkrivanjem izvesnih vrsta prevara, prvenstveno prevara u finansijskom izveštavanju i pronevere izvesnih sredstava. Ova uloga je dobro definisana u standardima koji se odnose na tu profesiju. Međutim, u mnogim situacijama angažovani su nezavisni revizori da obave reviziju ili ispitaju efikasnost interne kontrole finansijskog izveštavanja kod klijenta, pored revizije finansijskih izveštaja

entiteta. COSO okvir je uveo princip 8: organizacija razmatra mogućnost prevare prilikom ocenjivanja rizika za postizanje ciljeva. Revizori mogu da ocene primenu tog principa od strane entiteta.

ODGOVORNOST ZAHTEVANA STANDARDIMA I KODEKSOM INTERNE REVIZIJE

Međunarodni standardi IIA za profesionalnu praksu interne revizije (Standardi) (12) obezbeđuju preporuke za odgovornosti koje se odnose na funkciju interne revizije u vezi sa prevarama. Opasnosti od prevare u slučaju revizora su suviše velike, rizici su suviše ozbiljni da bi se prihvatila pasivna uloga. Kako stoji u aktuelnim Standardima, interni revizor mora da bude u stanju pripravnosti. Zato, kada revizorski nalaz otkrije da kontrole ne funkcionišu, to je samo početak u otkrivanju nedostataka. Ocenjena rizika može da ukaže na oblasti koje su ranjive i kojima je potrebna dodatna pažnja revizije. Na primer: ako se zahtevi u pogledu davanja odobrenja ne poštuju, ako nepravilno sačinjena otpremna dokumentacija uništi kontrolu robe, ako se kasni sa fakturisanjem, ako se ne dobiju konkurentne ponude, ako se primljeni čekovi ne zavedu, ako onaj ko vodi evidenciju takođe kontroliše evidentirana sredstva, tada interni revizor treba da bude spreman na mogućnost namernog nezakonitog postupka i da dalje ispituje.

Interni revizori ne moraju da izveste operativni menadžment o ovim nedostacima kontrole, već mogu da nastave sa pregledom. Rukovodstvo i ne mora da bude posebno orijentisano na kontrole. Zatim, i samo rukovodstvo može da bude uključeno u nezakonite radnje. Treće, menadžeri obično teško poveruju da su ljudi kojima veruju možda namerno uradili nešto nezakonito. Otuda potreba da se prati ono što je navedeno u Standardima ako postoji sumnja na prevaru, a to je da „je potrebno obavestiti odgovarajuće nadležne u organizaciji“ i da „revizor zatim treba da prati da li su ispunjene obaveze odeljenja interne revizije.“

I samo rukovodstvo može da bude jedan od počinioca prevare

Prevara podrazumeva skrivanje, i samim tim neće „zazvoniti zvono“ ili se „upaliti crveno svetlo“ kao upozorenje. Znaci nezakonitih radnji nisu jednako jasni svim internim revizorima. Neki mogu da previde znake koji bi upozorili veštije revizore. Neki revizori poseduju sposobnost, iskustvo i intuiciju – šesto čulo – profesionalni skepticizam – koji ih upozorava i upućuje na dokaze o prevari. Svi interni revizori bi trebalo da uče od onih oštrijeg oka i jačeg instinkta. Literatura je puna slučajeva prevare. Profesionalni interni revizori su dužni da prate šta je novo u njihovoj profesiji. Zato, iako ne moraju da

budu osiguravači od prevare, njihova odgovornost za dužnu profesionalnu brigu zahteva da budu izuzetno spremni na indikacije prevare, a ti indikatori se nalaze i u profesionalnoj literaturi.

Ocenjivanje rizika od prevare je prvi korak u reviziji prevare

Interni revizori u većim korporacijama često preuzimaju vodeću ulogu u obezbeđivanju usaglašenosti sa zakonima i propisima. Prvi koraci obično obuhvataju ocenjivanje rizika od prevara. Do sada treba da je očigledno da interni revizori imaju ključnu ulogu u programu za upravljanje rizikom od prevara. Stanadardi obezbeđuju specifične smernice internim revizorima. Na primer:

- Standard 1210.A2 – Interni revizori moraju da poseduju dovoljno znanja da bi ocenjivali rizik od prevara i način na koji organizacija njime upravlja, ali od njih se ne očekuje da poseduju ekspertizu osobe čija je primarna odgovornost otkrivanje i istraživanje prevare.
- Standard 1220.A1 – Interni revizori moraju da pokažu dužnu pažnju prilikom razmatranja (...) verovatnoće značajnih grešaka, prevara ili neusaglašenosti sa zakonima i propisima...
- Standard 2060 – Rukovodilac revizije mora da izveštava periodično viši menadžment i odbor o rizicima od prevara...
- Standard 2120.A2 – Funkcija interne revizije i je i da ocenjuje mogućnosti za nastajanje prevara i kako organizacije upravljaju rizikom od prevara (11).

Navedenim standardima se jasno pokazuje da interni revizori moraju da razmatraju prevare u skoro svemu što rade. Međutim, ovakve smernice se ne obezbeđuju samo impuls (pokretačku snagu) da se funkcije interne revizije fokusiraju na prevare. Uloga funkcije interne revizije je naglašena najnovijim zakonima, regulatornim zahtevima i porastom organizacija širom sveta koje su fokusirane na upravljanje. Kao rezultat toga, čuvari funansijskog integriteta, među kojima su i interni revizori, značajno su se istakli i sve se više od njih traži da imaju ključnu ulogu u sprečavanju, odvratanju i otkrivanju prevara u profitnim, vladinim i neprofitnim organizacijama na globalnom nivou.

Etički kodeks internih revizora

Svrha Etičkog kodeksa Instituta internih revizora je promovisanje etičke kulture u struci interne revizije. On je neophodan i primeren struci interne revizije, budući da je zasnovan na poverenju u njeno objektivno uveravanje o korporativnom upravljanju, upravljanju rizikom i kontrolama. Od internih revizora očekuje se da primenjuju i da se pridržavaju načela integriteta, a to jeste da poštuju sledeća pravila ponašanja:

- Profesionalci koji se bave internom revizijom moraju da obavljaju svoj posao časno i odgovorno.
- Profesionalci koji se bave internom revizijom moraju da postupaju u skladu sa zakonom i da otkriju sve što se zahteva po zakonu i u okviru profesije.
- Profesionalci koji se bave internom revizijom neće sve-sno biti strana u nezakonitoj aktivnosti (9).

Uloga interne revizije u istragama treba da bude definisana poveljom interne revizije, kao i politikama za borbu protiv kriminalnih radnji (12). Bez ova-ko konkretnog ovlašćenja, oni nisu u mogućnosti da postupaju u skladu sa važećim Standardima i Etičkim kodeksom za interne revizore.

Uloga interne revizije u upravljanju rizikom od prevare mora biti uređena poveljom interne revizije

Dužna profesionalna pažnja

Dužna profesionalna briga zahteva primenu pažnje i veštine koje se očekuju od razumno smotrenog i stručnog internog revizora u istim ili sličnim okolnostima. Postupajući sa profesionalnom pažnjom interni revizori treba da budu spremni na mogućnost internog nezakonitog postupka, grešaka i propusta, neefikasnosti, rasipnosti, neefektivnosti i sukoba interesa. Takođe bi trebalo da budu spremni na one uslove i aktivnosti u kojima će najverovatnije doći do nepravilnosti. Pored toga, oni treba da identifikuju neadekvatne kontrole i da preporuče poboljšanje kao promovisanje pridržavanja prihvatljivih postupaka i prakse. Standard 1210.A2 obuhvata i aspekt Dužne profesionalne pažnje, pošto se on odnosi na odgovornost internog revizora da identifikuje prevaru (16).

Kada interni revizor sumnja na nezakonitu radnju, potrebno je da o tome obavesti relevantna nadležna tela u organizaciji. Interni revizor može da preporuči koja istraga je neophodna u datim okolnostima. Nakon toga, revizor treba da prati da li su obaveze funkcije interne revizije ispunjene.

OVLAŠĆENJA REVIZORA

Odgovornost za otkrivanje prevare može se proširiti samo onoliko koliko je ovlašćenje za ispitivanje potencijalne oblasti prevare. Od internih revizora se ne može očekivati da se posvete nečemu ako su ograničeni ovlašćenjem za to. Jednako je važno i to da se interni revizori ne mogu smatrati odgovornim za obavezu koja je poverena rukovodstvu, niti mogu da traže odobrenje za ispunjenje te obaveze. Rukovodstvo je odgovorno da:

- Podese moralnu klimu u kojoj preduzeće funkcioniše.
- Obezbedi da organizacija ispuni svoje planove i sledi svoje politike.

- Uvede i održava interne kontrole.
- Utvrđi odgovarajući cenu u odnosu na koeficijente kontrole, vodeći računa o jednačini: „izloženost minus zaštita jednako je rizik“.
- Utvrđi i održava linije komunikacije i sistema izveštavanja u okviru organizacije i da zna šta se u njoj dešava.

Interni revizori će biti odgovorni za utvrđivanje da li su sve aktivnosti preduzete i da li su obavljene efikasno i efektivno. Ali, interni revizori mogu ovo da utvrde samo ako ih rukovodstvo ovlasti.

Različite organizacije imaju različite pristupe davanju ovlašćenja. U velikoj bankarskoj holding organizaciji interni revizori poveravaju rešavanje svih sumnji na prevaru advokatima koji su uključeni u aktivnosti interne revizije. U osiguravajućem društvu istrage prevare obavlja zasebno odeljenje za bezbednost aktivnosti interne revizije. U javnim komunalnim preduzećima istragama prevara bavi se poseban odsek za reviziju sa posebnim revizorskim zadacima koji nisu deo redovnog programa revizije. Ako će se interni revizori smatrati odgovornim za istragu potencijalnog nezakonitog postupka na svim nivoima organizacije, oni treba da budu ovlašćeni od strane odbora direktora za obavljanje zadataka kao što su:

- Analiza i komentarisane godišnjih izveštaja rukovodstva na svim nivoima organizacije koji su odgovorni za davanje ovlašćenja za isplatu sredstava.
- Revizija svih konsultantskih aranžmana i ocena dokumentacije koja se odnosi na njih i njihovu opravdanost.
- Analiza procedura i prakse organizacije za otvaranje i vođenje bankovnih računa. Preporuka svih potrebnih kontrola.
- Pregled transakcija koje su odobrene na izvršnom nivou.
- Pristup svim aktivnostima borda direktora.
- Pregled transakcija sa zavisnim kompanijama i povezanim organizacijama.
- Testiranje dokumentacije koja potkrepljuje finansijske izveštaje.
- Praćenje usaglašenosti sa politikama organizacije o čuvanju evidencije.
- Propitivanje rukovodstva da li su davani nezakoniti doprinosi u političke svrhe ili sumnjive aktivnosti.
- Pregled osnova izveštaja o advokatskim honorarima.
- Praćenje politike organizacije o sukobu interesa koja se odnosi na moguće odnose zaposlenih sa dobavljačima, izvođačima i kupcima, uključujući porodične saveze i spoljne poslovne dogovore.

Na prevare se često nailazi u poslu sa kooperantima, posebno ako se profit kooperanta povećava sa povećanjem troškova

rada. Ugovori trošak plus, kupovne narudžbine za materijal i ugovori o autorskim pravima su glavni izvori poznatih ili nepoznatih uvećanih troškova. Neke organizacije za internu reviziju mogu da naplate troškove čitavog napora interne revizije sredstvima povraćenim po ovakvim ugovorima. Ali, interni revizori moraju da imaju ovlašćenje za takvu reviziju i pristup evidenciji kooperanata, podkooperanata i dobavljača. Interni revizori zato treba da budu sigurni da sektori nabavke uključuju u svaku kupovnu narudžbinu i ugovornu klauzulu „pravo na reviziju“ (6, 22).

Ugovori trošak plus, kupovne narudžbine za materijal i ugovori o autorskim pravima su glavni izvori poznatih ili nepoznatih uvećanih troškova

SUDSKI SLUČAJEVI

U početku je pažnja revizora bila prvenstveno usmerena na pogrešne transakcije i prevare sa njima. Njihov zadatak je, u velikoj meri, bio da budu policija. Funkcija revizora bila je pre zaštitna i detektivna, a ne konstruktivna. Nije bilo uvedenih standarda koji su nametali odgovornost internih revizora u sprečavanju i otkrivanju prevare. Ali sudovi su se pozabavili odgovornošću spoljnih revizora za sprečavanje i detekciju. Još u XIX veku sudovi u Engleskoj su primenjivali pravilo argumenata/zaključivanja: Šta se može očekivati od objektivno stručnog revizora. Isto pravilo je jednako primenjivo i na interne revizore.

U slučaju predmeta London and General Bank, od revizora je zahtevano da plati stečajnom upravniku London and General Bank iznos dividendi isplaćenih na osnovu bilansa stanja koji je potvrdio revizor, a u kojem nije bilo pravilno iskazano rezervisanje za nenaplativa potraživanja. Da je rezervisanje bilo pravilno, dividenda uopšte ne bi bila proglašena. U postupku apelacije, smatrajući da se revizor ne može kriviti za dividendu, apelacioni sud je naveo da revizor „nije obavezan da uradi više nego da primeni razumnu pažnju i veštinu u propitivanju i istraživanju. On nije osiguravač... Takvom se smatra obaveza revizora: on mora da bude pošten – to znači da ne sme da potvrdi ono u šta ne veruje da je tačno, i mora da vodi razumnu brigu i primeni veštinu pre nego što se uveri da je ono što potvrđuje tačno“ (3).

Na isti način sud se izjasnio u slučaju predmeta Kingston Cotton Mill Co., Limited u kome je naveo da je „obaveza revizora da koristi u poslu koji obavlja veštinu, brigu i oprez koje bi opravdano stručan, pažljiv i oprezan revizor primenjivao... Obaveza revizora nije da bude detektiv, ili, kako je rečeno, da pristupi svom poslu sa sumnjom ili sa unapred donetim zaključkom da nešto nije u redu. On je čuvar, ali nije agresivan... I ako postoji nešto što izaziva sumnju, on to treba u potpunosti

da ispita, ali ako tako nešto ne postoji, on je samo obavezan da bude objektivno oprezan i pažljiv...”

Trenutna praksa navodi odgovornosti koje se ne razlikuju mnogo od pravila navedenih u engleskim sudskim postupcima u XIX veku. Interni revizori prate kontrolne sisteme svojih organizacija; oni nisu osiguravači od rizika, pronevere, krađe ili nepoštovanja procedura. Moraju da budu uobičajeno smotreni kada osmišljavaju programe revizije i sprovode ih. Oni nemaju odgovornost da anticipiraju ili otkriju svaki nepošten postupak, skrivenu manu koja bi promakla tokom ispitivanja obavljenog na profesionalan način.

Neke prevare ne bi mogli da otkriju ni najbolji revizori. To su podmićivanja, krivotvorenje, dosluh i druge neevidentirane transakcije. Od revizora se ne može tražiti ni da budu stručnjaci za grafologiju i digitalni forenzičari. Kada se vešto pripremljena lažna dokumentacija predoči revizorima koji nemaju razloga da sumnjaju u njihovu validnost, razumno je očekivati da se revizori oslone na njih. Kada sistem ili kontrole zavise od principa „podele dužnosti“ među zaposlenima, nema načina da revizori znaju da li su lica kojima su one poverene u dosluhu radi potkopavanja sistema. Od njih se ne može ni očekivati da otkriju dosluh između lica iz preduzeća i van njega. Prihvatljive revizorske tehnike ne mogu da daju uveravanje da nije bilo takvih poslova. Kako bi revizori mogli otkriti neevidentirano dugovanje ako nisu tražili potvrde

Ima prevara koje ne mogu da otkriju ni najbolji revizori

od svih potencijalnih poverilaca? Apsolutna sigurnost nije ništa lakše ostvariv cilj revizije nego što je drugim profesionalnim oblastima.

Ipak, ostaje obaveza da se uradi više od prihvatanja izjava/tvrđnji drugih. Revizor koji pažljivo proverava razuman uzorak transakcija ne može se nikako smatrati odgovornim za naknadno otkrivene nezakonite dokumente u transakcijama koje nisu ispitane. I ukoliko revizori nemaju razloga za sumnju, mogu da prihvate kao istinite izjave koje su im date o autentičnosti dokumenata koje pregledaju. Ali interni revizori su odgovorni za otkrivanje prevare koju mogu da otkriju objektivno vešti i smotreni revizori, kao i za slabosti sistema kontrole. Tamo gde se pobudi sumnja ili postoji opravdan osnov za sumnju, interni revizori su odgovorni da provere šta se nalazi iza dokumenata ili iza iznosa, kako bi uočili nepravilnosti. Komentari suda u predmetu *Street Trust Company vs. Ernst* o odgovornosti računovođa jednako su primenjivi i na interne revizore: „Izjava potvrđena kao tačno znanje računovođe tamo gde znanja nema, netačna tvrdnja ili mišljenje zasnovano na klimavim osnovama tako da vodi zaključku da ne postoji istinska uverenost da je tačno, dovoljni su da se zna koga smatrati odgovornim. Odbijanje da se vidi ono što je očigledno i propust da se ispita sumnjivo, ako su dovoljno izraženi mogu da predstavljaju dokaz koji vodi sumnji na prevaru. Drugim rečima, nepažnja i nepromišljeno zanemarivanje posledica može se smatrati smišljenom namerom.” (5, 416).

ZAKLJUČAK

Jedan od najznačajnijih rizika sa kojima se suočavaju organizacije je i dalje rizik od prevara. Kada se izvrši prevara u organizaciji, to može da ima za posledicu značajne finansijske gubitke i ugroženost reputacije. U sprečavanju i otkrivanju prevara, pored menadžmenta važnu ulogu ima i interna revizija. Bitnu ulogu u sprečavanju prevara može da ima snažan program za sprečavanje i otkrivanje prevara, kao podrška upravljačkoj strukturi. To prirodno vodi ka važnosti ocenjivanja rizika od prevara, i načina na koji ovo ocenjivanje omogućava organizaciji da razvije kontrole za sprečavanje i otkrivanje prevara. Najzad, implikacije koje prevare imaju na ulogu i fokus funkcije interne revizije se istražuju.

Međunarodni standardi IIA za profesionalnu praksu interne revizije obezbeđuju preporuke za odgovornosti koje se odnose na funkciju interne revizije u vezi sa prevarama. Pravila ponašanja u smislu odgovornosti su definisana i u Etičkom kodeksu internih revizora, a sva ovlašćenja treba da budu utvrđena u Povelji interne revizije.

RESPONSIBILITY OF INTERNAL AUDITORS IN THE MANAGEMENT OF FRAUD RISKS SUMMARY

Key words: Fraud risks, fraud risk management program, internal auditor's due professional care.

When fraud occurs in the organization, many wonder - where was the internal audit. The aim of this work is to determine what are the responsibilities of internal audit in the management of fraud risks and what regulations define them. Internal Auditing Standards and the Code of Ethics for Internal Auditors are places where the responsibility of internal auditors for managing fraud risks is established, and the Internal Audit Charter is a document that authorizes internal auditors. The internal audit function plays an important role in the overall monitoring of fraud risk management programs. This is primarily evident from the independent assurance that the internal audit function provides to the Board and management that existing fraud risk management controls are adequately planned and effective.

LITERATURA

1. Association of Certified Fraud Examiners (ACFE), Report to the Nation on Occupational Fraud, 2008.
2. Kingston Cotton Mill Co., Limited No. 2, 1896 2 Ch. 279. Dostupno na: <https://www.coursehero.com/file/p5n5201/Kingston-Cotton-Mill-Co-No-2-1896-2-Ch-279-Facts-of-the-case-For-several-years/>
3. London and General Bank No. 2, 1885, 2 ch. 673. Dostupno na: <https://www.coursehero.com/file/14361042/CHAPTER-2-CASES/>
4. Prosser, W.L., i W.P. Keeton, Prosser and Keeton on Torts, 5. izdanje (St. Paul, MN: West Publishing Co., 1984), 728
5. State Street Trust Company v. Ernst, 15 N.E. 2nd 416, 1938. Dostupno na: <https://casetext.com/case/state-street-trust-co-v-ernst-1>
6. Steele, H.T., „Investigating Alleged Fraud”, The Internal Auditor, oktobar 1982, 22.
7. The American Institute of Certified Public Accountants (AICPA), Statement on Auditing Standard No 99
8. The Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO), Fraud Risk Management Guide, September 2016
9. The IIA, ACFE, AICPA, Managing the Business Risk of Fraud: A Practical Guide, 2008, pp. 10-44
10. The IIA, Code of Ethics, 2012, www.theiia.org
11. The IIA, The Standards for the Professional Practice of Internal Auditing, The Institute of Internal Auditors, 2017. Dostupno na: IPPF-Standards-2017.pdf (theiia.org)
12. The Institute of Internal Auditors, Statement of Internal Auditing Standards, „Deterrence, Investigation and Reporting of Fraud”, maj 1985.
13. The Institute of Internal Auditors, The American Institute of Certified Public Accountants, Association of Certified Fraud Examiners, Managing the Business Risk of Fraud: A Practical Guide, 2008, str. 79
14. The Institute of Internal Auditors, The International Professional Practices Framework (IPPF), 2017, www.theiia.org
15. The Investigation of White Collar Crime 123. Dostupno na: <https://www.123helpme.com/essay/White-Collar-Crime-243478>
16. Thompson, Jr., C.M., „Fighting Fraud”, The Internal Auditor, avgust 1992.
17. Vukadinović, P. i Obradović, M., Teorijski i empirijski aspekti trougla prevare, Revizor, Vol. 21, No. 81, pp. 39 - 49, Mar, 2018.
18. Vukadinović, P., Modifikacije trougla prevare – novi modeli, Revizor, Vol. 21, No. 83, pp. 7-19, Nov, 2018.